

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Hot auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

De bladzijde wordt geregeld des Vrijdags aan de gebouwen veronden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertentie van de ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, komen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 16 Juni 1907. No. 1537.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.50, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verders Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 8 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangegon door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. Advertentie: van 1 tot 6 regels f 1.50, voor elke regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f —.12 per regel.

Pro kege.

XXII.

En hij zeide tot hen: Ik zag den satan, als een bliksem, uit den hemel vallen. Lukas 10:18.

Treedt iemand tegen u op, die weigert aan het bestaan van satan en zijn demonen te gelooven, dan kunt ge in den regel wel zeggen, dat juist zulk-een vast in de strikken van satan geklemd zit. Dit toch is hier de tegenstelling, dat de Christus geen klavier onbespeeld laat om zijn Naam te openbaren en door die openbaring te redden, terwijl omgekeerd satan zich steeds inspant, om zich voor u te verbergen, en u te verderven door de geheimzinnige invloeden die hij op u uitooft. Licht en duisternis staan hier tegenover elkander. Christus is het Licht dat steeds verder zijn stralen spreidt, satan is de Duisternis die zich steeds meer in het donkere en schaduwachtige terugtrekt, om zich zelve met heel 't aardrijk in somberen nacht te verbergen. Niet te gelooven aan het bestaan van satan en zijn werkingen is deswege zoo uiterst gevaarlijk, wijl juist dit aan satan de beste kans op uw hart geeft, en stellig is het achteruitgang en blijf van geloofsverzakking, dat ook in de gemeente van Christus en in haar prediking steeds minder met de demonische macht gerekend wordt. De proef hiervan is licht te nemen. Als het Onze Vader gebeden wordt, bidt nog een lezer: *Verlos ons van den Boose*. Maar let er nu op, hoe bijna nooit in het vrije gebed onze God wordt aangeroepen, om ons met zijn schild tegen de giftige pijlen van satan te dekken. Het was daarom eisch, zou het koningschap van Christus ook op dit punt in ons oog zijn glorie herwinnen, duidelijk uit te spreken, dat Jezus zelf zijn levensworsteling als één machtigen strijd tegen satan verstaan heeft, en dat deze opvatting van Jezus zelf voor ons beslissend is. Zoals het voor hem stond, zoo moet het ook voor ons staan, want zoo en niet anders is het. Uit ons zelve weten we omtrent de geestenwereld niets dat zekerheid biedt. Hij daarentegen, die uit den hemel, uit het geestenrijk, tot ons nederdaalde, bezit hier het volste recht van spreken. Wat van zijn lippen tot ons kwam was openbaring, en aan die Openbaring heeft een iegelijk zich te houden, die belijdt dat de Christus ook voor hem de weg, de waarheid en het leven is. Dat zich in de overtuiging omtrent het bestaan van deze geestenwereld bijgeloof gemengd heeft en nog mengt, staat vast, en niet volhardend genoeg kan hier tegen gestreden worden; maar te zeggen, dat het geloof zelf aan het bestaan van een demonische wereld niets dan vrucht en verinsel van bijgeloof is, komt neer op kortzichtige oppervlakkigheid. Het waren juist de diepst aangelegde geesten, die alle eeuwen door gevoeld hebben, hoe ze zelve in één machtige levensworsteling met die demonische wereld bevangen waren.

We gaan alsoo uit van de stellige gegevens der Openbaring: 10 dat er een wereld van geesten buiten ons menschelek geslacht bestaat; 20 dat deze geesten twee heerschers vormen, eenzijds van engelen, anderzijds van demonen; 30 dat de heerschare der demonen geestelijk-organisch onder de heerschappij van satan staat; 40 dat zoowel deze engelen als deze demonen krachten, gaven en talenten van hun Schepster ontvingen; 50 dat ze geroepen zijn om deze krachten, gaven en talenten in den dienst van hun God te besteden, en zulks niet alleen om Hem te lofprisen, maar ook om instrumenten voor zijn Rijksbewind te zijn; 60 dat diensvolgens van deze geesten allerlei werkingen ook op onze aarde uitgaan, en dit niet enkel op het geestelijk leven van deze aarde, maar evenzoo op het lichamelijk, zienlijk en stoffelijk gebied; 70 dat de demonen, na hun val, deze krachten en werkingen misbruikten om deze aarde en met name ons menschelek geslacht te verderven; 80 dat deze demonische invloeden tot op Jezus komst, met uitzondering van Israels volkstaat, een heerschappij van satan over de volken en natien hadden teweeggebracht, die satan aan hun hoofd tot *Overste der wereld* maakte; 90 dat toen de Christus gekomen is, om de werken van den duivel te verbreken, en zelf niet *Overste*, maar *Hoofd* en *Koning*, van deze wereld te worden; 100 dat zich hieruit de verzoeking in de woestijn en het gestadig uitwerpen van de duivelen verklaart; 110 dat hierdoor de macht van den Overste der wereld vóór nu negentien eeuwen zoo principiëel gebroken is, dat Jezus kon uitroepen: Ik zag den satan, als een bliksem, uit den hemel vallen; en 120 dat de Uitstorting van den Heiligen Geest, na Jezus hemelvaart, het indalen in deze wereld van een heilige

geestelijke atmosfeer teweeg bracht, die bestemd was om de demonische atmosfeer, die loodswaar op het leven der volken drukte, rusteloos terug te dringen.

De Schrift betuigt ons dan ook, dat satan van die ure af gebonden is. In het eind der dagen zal hij nogmaals „ontbonden” en met zijn volle demonische werking losgelaten worden (Openb. 20: 7). Maar juist deze gewichtige profetie stelt het vast, dat satan in de periode, waarin wij thans leven, niet over zijn volle werking beschikt. Niet enkel in dien zin, dat satan nooit iets vermocht, noch vermag, dan onder Gods toelating, maar in deze nadere beteekenis, dat het Koningschap van Christus aan het rijk van satan steeds meer afbreuk doet, en dat de geestelijke atmosfeer, die door den Heiligen Geest in de gemeente des levenden Gods heerscht, en van haar in de wereld uitstraalt, de werking van satans macht beteugelt. Niet, alsof ze hierdoor reeds vernietigd en tot volkomen machteloosheid zou gedomd zijn. Het Onze Vader onderwijst ons dat de worsteling van den Boose om ons te verderven steeds aanhoudt, en de apostel leert het ons nadrukkelijk, dat achter vleesch en bloed de bange worteling ligt met „de geestelijke boosheden” in de lucht. Maar er is na Christus komst en na de Uitstorting van den Heiligen Geest dan toch de groote verandering tot stand gebracht, dat er thans op aarde tweemaal zeer onderscheiden terreinen van demonischen invloed is aan te wijzen, eenzijds het terrein der ongelooftige natien, waar de oude macht van satan nog doorwerkt gelijk eertijds, en daarnaast en daartegenover een heel ander terrein, dat door den Heiligen Doop gedekt wordt, en waar niet de geest van satan, maar de Heilige Geest de beheerschende macht is.

In den Doop zelf ligt dit versnood.

De Doop vond zijn oorsprong in het aloude denkbeeld, dat gelijk het water de onreinheid van het lichaam, van kleding en van huisraad wegneemt, zoo ook religieuze reiniging tot stand kwam door besprenging of indompeling. Bijna onder alle volken vindt men dan ook zulke reinigingen in het godsdienstig gebruik opgenomen. Israel was er zich volkomen bewust van, dat zijn land en erve gewijd, heilig en rein was, vergeleken bij het land en de erve der heidenen. Zou dan ook een heiden in Israels volkstaat worden opgenomen, dan moest hij den dusgenaamden proselieten-doop ondergaan, d. w. z. hij moest, alvorens in Israels volkstaat te worden opgenomen, zinneloos gereinigd worden van de besmetting die hem krachtens zijn heidenschen oorsprong aankleefde. En die zinnelooze beteekenis van den proselieten-doop maakte te meer indruk, eensdeels omdat de doopeling alle band en betrekking met zijn huis en zijn familie moest afbreken, maar ook anderdeels, omdat Israel de smet der zonde niet alleen in de ziel droeg, maar ook in het lichaam en in het uwendige. Tusschen het reine en onreine stelt de wet van Mozes een diepgaand onderscheid, en dat onreine en onheilige kleefde ook aan de dieren, aan het kranke, aan het lijk, aan het doode aas, en telkens treden wasschingen, reinigingen, besprengingen in, om wel te doen uitkomen, dat de demonische werking niet alleen de ziel en het onzienlijk, maar ook het lichaam en het zienlijk aantast. Vandaar dat de Doop van Johannes en de Doop van Jezus en zijn Apostelen Israels volkstrots zoo geweldig aangrepen. Deze nieuwe doop toch sloot Israel zelf bij het onreine en onheilige in, en profeteerde de komst van een nieuw Koninkrijk, van het Koninkrijk der hemelen, waar van nature zoowel de Jood als de heiden beide buiten stonden, zoodat beide eerst door desen nieuwen doop die hooge reiniging konden ondergaan, waardoor ze op het heilige terrein van het geestelijk Koninkrijk werden overgezet. In de eerste tijden van het optreden der Christelijke Kerk verbond men daarom met den H. Doop het dusgenaamde Exorcisme. De doopeling moest, eer hij zou gedoopt worden, den satan afzweren en zich van zijn dienst en werking losmaken. Voor het te doopen kind werd deze gelofte afgelegd door zijn Doops-peters. Op zichzelf was hier niets tegen, het had een rijken zin en hielp de beteekenis van den Doop levendig voor het bewustzijn. Misplaatst werd dit eerst, toen de Gemeente in het tweede geslacht kwam, en ook kinderen uit Christenouders geboren te doop worden aangeboden. Deze kinderen toch stonden met de bekeerlingen uit de Joden en Heidenen volstrekt niet op één lijn. Uit Christenouders geboren, waren deze kinderen rein en heilig. Ze waren niet geboren op het demonisch terrein, maar op het terrein waar de Heilige Geest heerscht, en uit dien hoofde had het Exorcisme bij deze kinderen geen zin. Vandaar dat onze

Gereformeerde Kerken dit Exorcisme niet overnamen.

Niet genoeg daarbij echter is de vraag overwogen, of ook niet nu nog de oude practijk toepassing behoort te vinden bij den Doop van bekeerlingen uit de Heidenen, Joden en Mohamedanen. Zulke bekeerlingen toch komen niet van het heilige erf, maar van het nog onheilige erf, en gaan eerst door den Doop op het heilige erf over. Zij worden in letterlijken zin nog altoos „overgezet uit de macht der Duisternis in het Koninkrijk van den Zoon zijner liefde” (Col. 1: 13). Ons komt daarom voor, dat bij ernstiger opvatting van het principiële onderscheid tusschen het heilige en het onheilige terrein, bij den Doop van bekeerlingen, die geheel in denzelfden toestand verkeerden als de eerste gedoopten in de dagen der apostelen, een opnemen van het element der duivelafwerping raadzaam kan zijn. Bij den eersten Doop bestond het onderscheid tusschen den Doop van Johannes en den Christelijken Doop juist daarin, dat de Christelijke Doop doopte met den Heiligen Geest. Iets waaruit tweemaal volgt: ten eerste, dat wie uit Christenouders geboren is, niet eerst op het nieuwe terrein moet worden overgezet, maar er uit opkomt, zoodat hier van geen Exorcisme sprake kan zijn; maar ook ten anderen, dat wie geboren is op het onheilige terrein en eerst door den Doop op het heilige terrein overgaat, te breken heeft met den Overste der wereld, om Christus als zijn Koning daarvoor in plaats te huldigen. Geheel de leer van het Genadeverbond rust op deze onderscheiding: een onderscheiding waarbij het steeds noodzakelijk is, de werking van den Heiligen Geest in haar breedste uitstraling op te vatten. Wie hierbij toch uitsluitend denkt aan de persoonlijke actie van den Heiligen Geest ter wederbaring van de ziel, ziet voorbij hoe de Heilige Geest uit het centrum des geestes naar alle zijden heel ons leven overstraalt, en in dat leven een geheel andere atmosfeer van menschelek aanzijn schept. Geldt het reeds ten deele van satan, dat hij door zijn werkingen op de zielen zulk een demonische atmosfeer schiep in het leven der heidenvolken, veel sterker gaat dit door van den Heiligen Geest, die met Goddelijke almachtigheid heel het terrein van het menschelek leven doordringt, zoodra Hij zich in de gemeente een eigen middenpunt van uitstraling verkoren heeft.

Hiermee is echter allerminst gezegd, dat de scheidslijn tusschen dat gewijde terrein van den Heiligen Geest en het onheilige terrein van den Overste der wereld, van meet af zuiver en scherp getrokken is, en steeds zuiver is gehouden. Waar in een bloeiende heidensche stad als Corinthus Christus' kerk optrad, vormde die kerk uitaardaanvaankelijk niet dan een zeer kleine oase in de zedelijke wildernis. Niet die enkele Christenen beheerschten het stadsleven. Het stadsleven bleef aanvankelijk heidensch, en veeleer bestond het gevaar, dat uit het centrum van dit heidensche leven de demonische invloeden in Jezus kerk binnendrongen. Van daar Paulus' scherp en ernstig vermaan in zijn beide brieven aan deze kerk. Eerst van lieverlee, toen allengs meerderen zich lieten doopen, en ten slotte heel de bevolking, op enkele uitzonderingen na, zich bij de Christelijke kerk voegde, kon die kerk ook het publieke leven omvatten. Een langzamer ging dit proces in de landen van midden- en noord-Europa toe, toen voor de bekeering der enliengen, de kerstening van geheele stammen en geheele natien in de plaats trad. Bij zulke massale bekeeringen toch kon het niet wel anders, of het Christelijk leven was aanvankelijk niet anders dan uitwendige schijn, en onder den Christelijken naam bleef het oude heidensche leven met zijn verderfelijke demonische invloeden zich voortzetten. Die voortzetting nu van het aloude heidensche leven opbaarde zich niet alleen in het aanhouden van heidensche volksgebruiken en in lagere zedelijke stand, maar ook wel tergeve in den bepaalden toelag, om door het bijgeloof de heerschappij van het demonisch wezen te bestendigen. Soms ging dit zelfs zoo ruw en dreef toe, dat er een soort van satanischen eeredienst werd oppgericht. Vooral Aziatische invloeden werkten hier op stuitende wijze, maar toch ook de overlevering in de Europeesche volken voedde bestendig zeker pogen en streven, om de demonische machten te zoeken, ze te verzoenen, zich in haar dienst te stellen, en soms in schandelijke orgieën haar diensten te vleeren. Onder allerlei bijgeloovige vormen trad deze traditie op, en ze liet de bangste herinneringen na in de dusgenaamde heksenprocessen.

De Kerk toch, en op haar dringen de Overheer, voelde klaar en duidelijk het zeer ernstig gevaar dat de Christenheid van de zijde dezer demonische werkingen bedreigde. Thans stelt men het veelal voor, alsof ge-

heel dit bijgeloovige wezen eeniglijk opkwam uit onkunde en valschen waan, en zoo moet wel oordeelen, wie voor zichzelf niet aan het bestaan en aan de werking van onheilige geestelijke machten geloof. Maar dat standpunt nam de Christelijke kerk nooit in. Ze wist uit het Evangelie, ze wist van haar Heere en Koning, dat deze demonische werkingen metterdaad maar al te werkelijk zijn, en het lijdt dan ook geen twijfel, of in de destijds zoo breedvertakte openbaring van zulke onheilige verschijnselen, is wel wezenlijk een poging van satan te zien, om het Rijk van Christus te verstoren, zijn eigen invloed staande te houden, en de vordering en uitbreiding van het heilige terrein van den Heiligen Geest te verijdelen. De toen door de Kerk en door de Overheid begane fout bestond dan ook niet daarin, dat zij wisten en voelden met een onheilige demonische macht te doen te hebben, maar dat ze deze macht, in stede van haar enkel geestelijk te bestrijden, met het zwaard en met den brandstapel te keer gingen. Hierdoor vormt de worsteling van de Christelijke Kerk tegen deze demonische macht een zeer sombere en donkere bladzijde in de historie der Christelijke kerk. Het was niet maar een uitwerpen van duivelen, evenals in de dagen der Apostelen, door hooge geestelijke overmacht, maar een vervolging te vuur en te zwaard van wat alleen geestelijk te ondermijnen en te overwinnen was. Ons Avondsmaalsformulier betrad den beteren weg. Ernstig wordt in dit formulier het demonische kwaad in de hartader aangevat, en erkend wordt, dat tot zelfs in Christus' gemeente nog sporen van dit kwaad merkbaar waren, maar de weerstand tegen het kwaad wordt gezocht in kerkeleke tucht, en in het niet toelaten tot het Sacrament des Avondmaals. En juist deze geestelijke bestrijding heeft zoo uitnemend gewerkt, dat het bijgeloof in geen kring meer met tak en wortel werd uitgeroerd, dan juist in de kringen van het Calvinisme. Niet alsof daarom de Overheid aanstands van geweldadige onderdrukking afzag, maar de hoofdbeweging is dan toch van de kerken uitgegaan, en die werking was louter geestelijk.

De gevaarlijke zijde van de standhoudende demonische inwerking was toch hier ingelezen, dat men waande op zijn beurt door toovermiddelen de macht van het demonisme te breken. Dit nu kwam er op neer, dat men bij satan zelf de hulpmiddelen zocht, om zijn fatale werkingen te keer te gaan. En dit nu is het bijgeloof. Het is de overtuiging, dat er geheimzinnige middelen bestaan, om de kwade gevolgen van een demonische inwerking te breken, zoowel waar die demonische inwerking ons tot zonde verleidt, als in gevallen waar een ziekte of een kwaad bij mensch of dier, of ook een vreesaanjagende verschijning het leven verontst. Dan werd heil gezocht in een amulet, in een talisman, in een tooverspreuk, of in een bezwering. Satan tooverde het kwaad, en het bijgeloof poogde hem met nog sterker tooverarij te overtroeven. Men bestreed het demonische met demonische middelen, en bevestigde daardoor juist de heerschappij van het demonische in de herten. Dit kreeg wel een anderen schijn, als men de reddende tooverkracht toeschreef aan een reliek of aan eenig teeken, dat men aan den Christelijken eeredienst ontleende, maar in het pogen, om het demonisch kwaad niet geestelijk, door den Heiligen Geest, maar tooverend door een uitwendig geheimmiddel te verwijderen, bleef dit toch in den grond één met het oude bedoelen van alle tooverarij.

Eeuwen heeft 't dan ook geduurd, eer dit bijgeloof uit ons publieke leven in de Christenlanden is weggebroken. In het Heidensche en Mohamedaansche land grijpen nog allerlei geheimzinnige werkingen van demonischen oorsprong plaats, die onder ons niet meer voorkomen, en het bijgeloof om deze demonische werkingen door tooverarij te bezweren, houdt nog allerwegen onder deze niet-gedoopte volken stand. Toch waren men niet, dat daarom het bijgeloof uit de Christenlanden reeds geheel is teruggedrongen. Het veldwinning spel stijft het geloof aan een mysterieuze inwerking van de fortuin op ons leven. Kaartlegsters en toekomstvoorspellers vindt ge in alle groote steden, en tot zelfs uit de hoogste klasse der maatschappij worden ze geraadpleegd. Bijgeloovige tradities omtrent het getal personen met wie men mag aanraken, en den dag waarop een schip kan uitvaren, houden nog in heel Europa stand, en in hoogbeschaafde kringen, waar van de Uitstorting van den Heiligen Geest niets meer gevoeld wordt, geeft men zich over aan Spiritisme en clairvoyance, alsof door deze verschijnselen een licht boven het Licht van

het Evangelie over ons ware opgegaan. Dat in deze verschijnselen waarheid schuilt, betwisten we niet; dat ze de aandacht verdienen, evenmin; maar het kwaad sluip, in zoodra men, het Evangelie van Christus op zij zettende, in deze verschijnselen een hoogere openbaring zoekt, dan ons in Christus gegeven is. Vergeet niet, dat de Schrift ons leert, hoe ook satan tekenen en wonderen zal doen, en hoe 't daarom steeds eisch van de Christelijke consciëtie blijft, om ook hier de geesten te beproeven.

Alleen de krachtiger werking die van de atmosfeer van den Heiligen Geest in het private en publieke leven uitgaat, kan ons afdoende en duurzaam van de heerschappij van deze demonische en bijgeloovige machten verlossen. Christus als onze Koning, gezeten aan Gods rechterhand, heeft den Heiligen Geest te midden van ons leven uitgestort. Hierdoor is in de gemeente, waarvan Hij 't Hoofd is, een geestelijke macht op aarde besteld, wier werking en invloed steeds instrumenteel zijn bewind dient. Die invloeden van den Heiligen Geest hebben zich uitgestrekt ook buiten den beperkten kring van zijn levende Gemeente. Ze hebben ingewerkt op het volksleven, op de publieke opinie, op de wetgeving, op de zeden en gebruiken. En het zijn die invloeden van den Heiligen Geest, die tegen den demonischen stroom een dam hebben opgeworpen. Op die wijs zijn we, dank zij de gestadige werking van Christus, door zijn Heiligen Geest, allengs van de demonische machten in het publieke leven verlost. De bijgeloovige gedachte, om de gevolgen van den vloek door toovermiddelen te bestrijden, is van ons geweken. Onze geest is vrij geworden, en het is die vrijgemaakte geest, die in zich de kracht heeft voelend opwaken, om door ons onderzoek, door ons denken en door onze vindingrijkheid in de mysterie der natuur in te dringen, en alsoo op den door God verordenden weg de mysterieuze machten der Natuur aan ons te onderwerpen.

Dit verstaat niet, wie in Christus niets anders eert dan den redder van de ziel der uitverkorenen, maar wordt als een epos van Christus, den Leeuw uit Juda's stam, voor wie verstaat dat aan Christus alle macht in hemel en op aarde, geestelijk en stoffelijk, is gegeven, en dat zijn Goddelijke heldensrijd was en is en blijven zal tot den einde toe de principiele worsteling, om satan als een bliksem uit zijn hemel te doen vallen, deze wereld, die Godes is, aan zijn macht te ontrukken, en Gods heilig bestel over deze wereld, satan ten spijt, tot zijn voleinding te brengen.

Ontrooing van den Overste der wereld en daartegenover de glorierijke ontlooiing van Jezus Koningschap over deze wereld, is van de heilige historie inbegrip en leidende gedachte.

„In dezen zelve nacht”.

Maar God zeide tot hem: Gij dwaast, in desen zelve nacht zal men uwe ziel van u afrechen; en hetzegen gij be-reid hebt, wiens zal het zijn? Lukas 12: 20.

Plotselinge sterfgevallen hebben dit voor, dat ze hem die onvoorzienens en op slag door zijn God wordt opgeroepen, het langdurig ziekbed besparen, met al de benauwdheid en smadelijke insinking, die niet zelden de langzame uitputting en slooping van krachten verzeit.

Op de markt van het leven is het te druk en gunst het te ruime, om voor het langzaam wegwijnen van ten doode opgeschrevenen oor of oog te hebben. Veel minder dan vroeger houdt men zich met zulke stille lijders bezig. Bij een acuut uitbrekende ziekte nog wel. Voor enkele dagen is dit vol te houden. Maar als de lijder is opgegeven, als men rondvertelt, dat hij er toch niet van kan opkomen, en men hoort er dan bij, dat 't nog lang kan duren, dan slijt o, zoo spoedig die eerst zoo levendige belangstelling uit, en als het over maanden en maanden gaat, is de afgematte lijder voor de meesten reeds een vergeten doode geworden, nog eer de dood hem achterhaalt. Waar dan nog bijkomt, dat veel meer dan eertijds onze kranken in hospitalen worden opgenomen, zoodat zelfs de eigen magen en bloedverwanten, en althans de breeder vriendenkring, al minder van zulke lijders merkt.

En die schier bij zijn leven begraven en vergeten zijn heeft voor 't gevoelig hart iets zoo onuitsprekelijk droef, vooral voor hem wiens geest tot aan zijn dood toe helder blijft, dat tenslotte machteloosheid en verkwijning zich voor God in het gebed uitstorten, of toch het einde nabij mocht wesen en zijn God den beklagelijke verlossing mocht uit zijn smart.

En die smartelijke wegsmitting nu van levenskracht en levensmoed werd gepaard aan wie plotseling door den dood werd overvallen, en gelijk men 't uitdrukt, er zoo uit was. Bijna geen lijden. Een oogenblik een geweldige aangrijping; toen terstond het sterven inredend; en daarop „de zilveren koorde ontkeend”;